13/01/2021

Η χριστιανική πίστη στην ποίηση του Κωστή Παλαμά

/ Ιστορία - Εθνικά Θέματα

Ο Κωστής Παλαμάς γεννήθηκε στην Πάτρα στις 13 Ιανουαρίου του 1859 και καταγόταν από παλαιά μεσολογγίτικη οικογένεια, που είχε να επιδείξει εθνικούς αγωνιστές και πνευματικούς δημιουργούς.

Διαβάστε ένα απόσπασμα της εισηγήσεως πού εκφωνήθηκε στην εκδήλωση της Ι. Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος για το έτος «ΠΑΛΑΜΑ» (29 Όκτωβρίου 2003).
ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥΠΟΛΕΩΣ(ΝΥΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ) κ.ΑΝΘΙΜΟΥ

Πριν από 144 χρόνια, το 1859, δηλαδή, στην πόλη της Πάτρας στον ήρωϊκό Μωρηά, γεννήθηκε ένα ολόλαμπρο άστρο του ελληνικού πνευματικου ουρανού, πού διέδραμε την τροχιά του επί ογδόντα τέσσαρα χρόνια και παρέδωκε την αιώνια ύπαρξη του στα χέρια του Δημιουργού και Δικαιοκρίτου Θεοϋ. “Ηταν ό Κωστής Παλαμάς, του Μιχαήλ και της Πηνελόπης. Ό μεγαλοφυής και μεγαλόπνοος Έλληνας ποιητής, ό κορυφαίος της λογοτεχνίας καί των πνευματικών αναζητήσεων, ό άνθρωπος των γραμμάτων, των ονείρων και της σκέψεως.

Γλυκόσυρτο το κλαυθμύρισμα του άσημου βρέφους στη σειρά των γόνων της οικογενείας των Παλαμάδων, έδινε την ελπίδα για ζωή καί δράση. Βουβό το κλάμμα του λάου στη νεκρική πομπή της σκλαβωμένης πρωτεύουσας των Ελλήνων, όταν συνόδευε τον γίγαντα του πια στην τελευταία επί γης κατοικία του. “Αφωνοι οί κατακτητές Γερμανοί άκουσαν τους Έλληνες να ψάλλουν τον Εθνικό τους Υμνο. Ό Κωστής Παλαμάς εναποτέθηκε στη γη «εξ ης ελήφθη» το 1943.

Καταξιωμένος λογοτέχνης ό Παλαμάς, αστείρευτο ποτάμι ποιητικού λόγου, με όπλο την πλήρη γνώση της ελληνικής γλώσσας, καθαρεύουσας καί δημοτικής, εντυπωσιακός, λυρικός, συναισθηματικός, λογικός, πατριδολάτρης, φυσιολάτρης, κοινωνικός καί φιλάνθρωπος, κατέστη αντικείμενο μελέτης καί κριτικής στην Ελλάδα καί στο εξωτερικό, τόσο ώστε ή σχετική βιβλιογραφία να είναι πλουσιότατη. Κατά την δημοσιογραφική σταδιοδρομία του ό Παλαμάς δημιούργησε καί καλλιέργησε ιδιαιτέρως το φιλολογικό χρονογράφημα. Ήταν δημοτικιστής καί υπήρξε συνεργάτης του Ψυχάρη για την επικράτηση της δημοτικής.

Σταθμοί της ζωής του Κωστή Παλαμά ήσαν οί εξής: Το 1888 ένυμφεύθη την Μαρία Βάλβη, με την οποία απέκτησε τα τρία παιδιά τους, τον Λέανδρο, την Ναυσικά καί τον “Αλκή. Το 1897 διορίστηκε γενικός γραμματέας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έλαβε πρώτος μαζί με άλλους πέντε το “Αριστείο Γραμμάτων καί Τεχνών. Διορίστηκε εκ των πρώτων μέλος της “Ακαδημίας “Αθηνών, καί το 1930 εξελέγη καί πρόεδρος της. Πρώτος σταθμός της ποιητικής δημιουργίας του, ή πρώτη συλλογή του «Τα τραγούδια της πατρίδος μου», πού εξεδόθη το 1886. Δεν μας διαφεύγει της προσοχής ότι είναι αδύνατο να καλύψουμε, εστω καί προλογικώς, τις βασικές γραμμές της ποιητικής δημιουργίας και του συνολικού λογοτεχνικού έργου του. θα μου επιτραπεί όμως να παραθέσω ελάχιστα στοιχεία από γνώμες ειδικών καί ευθύς αμέσως να εισέλθω στο κυρίως θέμα περί της χριστιανικής πίστεως στην ποίηση του Παλαμά.

Πολλοί επαίνεσαν κι ανέβασαν ψηλά στο βάθρο της λογοτεχνίας τον Παλαμά. Είχε όμως καί τους άρνητές του. Ανάμεσα σ'αυτούς ένας σπουδαίος φιλόλογος καί κριτικός της Λογοτεχνίας, ό καθηγητής της νεοελληνικής φιλολογίας ατό Πανεπιστήμιο της θεσσαλονίκης Γιάννης Αποστολάκης. Ό Γ. Ά., με μια συνταρακτική καί συναρπαστική μελέτη του 327 σελίδων υπότίτλο «Η ΠΟΙΗΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΜΑΣ», πού δημοσιεύτηκε το 1923
(καί αναδημοσιεύτηκε αργότερα), ετάραζε τα νερά της πνευματικής ζωής του τόπου μας,έθεσε υπό σκληρή δοκιμασία τον Παλαμά,καί άνεκήρυξε τον εθνικό ποιητή μας Διονύσιο Σολωμό μοναδικό μέτρο για να μετράται ή αξία των Ελλήνων ποιητών.

Η άποψη μου είναι ότι, εάν ό Παλαμάς είναι όντως όπως έγραψαν πολλοί, άλλοτε πανθεϊστής καί άλλοτε άθεος, τότε ή ,αμφισβήτηση από τον Αποστολάκη της ποιητικής αξίας του Παλαμά οφείλεται όχι μόνο σε κριτήρια λογοτεχνικά, αλλά καί σε συγκρουση κοσμοθεωριακής υφής. Δεν γνωρίζω σε λεπτομέρειες
τήν θρησκευτικότητα του Αποστολάκη, αλλά μέσα από την "Ποίηση στη ζωή μας" ανέρχεται το ευφρόσυνο θυμίαμα του σεβασμοϋ των αξιών της ζωής, από τίς όποιες πρώτη, για τους Χριστιανούς, είναι ή πίστη.

Προσωπικά πιστεύω ότι ό Κωστής Παλαμάς, όταν κατέγραψε ποιήματά του για πρόσωπα καί γεγονότα του Ευαγγελίου καί της Εκκλησίας, είχε μέσα του λαχτάρα για να εναποθέσει κάπου την ψυχή του καί τους ισχυρούς κραδασμούς της.Στόν Παλαμά δεν μπορείς να βρεις «ένιαίαν καί συνεπή πάντοτε προς ώρισμένας αρχάς κοσμοθεωρίαν καί φιλοσοφική περί του παντός άκλόνητον άντίληψιν» σημειώνει ό καθηγητής Θεολογικής Σχολής καί ακαδημαϊκός Δημήτριος Μπαλάνος.

Στήν παιδική του ηλικία ό Παλαμάς έσύχναζε τακτικά στην εκκλησία καί μετείχε ενεργώς στα της λατρείας. Στό βιβλίο «Τα χρόνια μου καί τα χαρτιά μου» περιγράφει την «πασχαλινή ενθύμηση» του από την πρώτη πρωινή ακολουθία του Πάσχα στην οποία έλαβε μέρος. Ή θρησκευτικότητα του ομως, γράφει ό Δημ. Μπαλανος, «ήτο μάλλον εξωτερική»; Στήν πρώιμη ποιητική ψυχή του έκαμε εντύπωση ή μεγαλοπρέπεια της λατρείας η δε φιλακολουθία του ήταν συνδυασμένη με μια πρώιμη, παιδική βεβαίως, ερωτική τάση. Εκεί, στην εκκλησία, γύρισε τα μάτια του ψηλά στο γυναικωνίτη καί συνάντησε για πρώτη καί μονάδική φορά την Εύανθούλα,

Στά εφηβικά καί νεανικά χρόνια δεν στάθηκε αρνητικός απέναντι στη χριστιανική πίστη. Σέ ηλικία 19 ετών, το 1878, εγραψε ένα από τα πρώτα του ποιήματα υπό τον τίτλο «Πλάστη μου Χριστέ», γεμάτο από χριστιανική κατάνυξη. Καί το έτος 1879. στο ποίημα του «Προσευχή», την οποία απευθύνει προς τον γλυκό

Εσταυρωμένο, είναι φανερή ή σχέση πίστεως ή έστω ομολογίας μιας πίστεως στον Εσταυρωμένο.

Ας το άκούσωμε για να έχωμε άμεση αίσθηση του ποιήματος.

ΠΡΟΣΕΥΧΗ

“Απάνου άπ’ το κρεββάτι μου βαθειά παρηγοριά μου, Καρφώνω την εικόνα Σου, και τώρα η κάμαρα μου
Είναι και μνήμα θλιβερό καί χαρωπή έκκλησία-Σκοτάδι ή θλίψι μου σκορπά καί λάμψιν ή θρησκεία.
Τη θλίψι δίωξε την, κ’ εδώ Εσύ μονάχα μένε, Γλυκέ μου Εσταυρωμένε!

Σκόρπα με την αθάνατη πνοή σου μακρυά μου
Τα όνειρα πού με πλανούν και τρώνε την καρδία μου
Κι αν έρχεται καμμίά φορά να με φίλη κανένα,
Ας μη με φέρνη σε παληές χαρές, σε περασμένα.
Με ϋπνον ήσυχον σφίγχτά τα δυο μου μάτια δένε,
Γλυκέ μου Εσταυρωμένε!
Κάμε με πάλι ν’ αγαπώ τον κάμπο, τ’ ακρογιάλι Τον κόσμο, τον περίπατο, της πλάσεως τα κάλλη,
Δυνάμωσε το σώμα μου, γιάτρεψε την καρδιά μου,
Πάλι τραγούδια πρόσχαρα να ρίχνω ‘ς τα χαρτιά μου,
Παλληκαρίσια αισθήματα τα στήθη μου να καίνε,
Γλυκέ μου Εσταυρωμένε!
Ανάστησε της νιότης μου το ανθός πού εμαράθη.
Κι αν ή Νεράιδα ή κακή, αν τύχη και το μάθη,
Κ’ ερθη μ’ όλόθερμο φιλί να το μαράνη πάλι,
Σβύσε, Θεέ μου, μάρανε τα δολερά της κάλλη,
Η… δός της σπλάγχν’ ανθρώπινα πού να πονούν, να κλαίνε,
Γλυκέ μου Εσταυρωμένε!

Οι μεγάλες εορτές της Χριστιανοσύνης, πού ή Εκκλησία μας τις εορτάζει με μυσταγωγία, κατάνυξη και λαμπρότητα, έδωσαν αφορμές στην ποιητική έμπνευση του Παλαμά. “Ας δούμε την αναφορά του ποιητή στη Γέννηση του Θεανθρώπου.

ΕΝΑΣ ΘΕΟΣ

“Ω! μέσα μου γεννιέται ένας Θεός!
και το κορμί μου γίνεται ναός,
δεν είναι ως πρώτα φάτνη ταπεινή
μέσα λάμπουν ξάστεροι ουρανοί,

το μέτωπο μου λάμπει σαν αστέρι...
Στό Θεό φανήτε τώρα, ήρθεν ή ώρα,
από τα γνωστα μυστικά σας μέρη,
Μάγοι, φέρτε στο Θεό τα πλούσια δώρα.
Φέρτε μου, Μάγοι, θεία βουλή το γράφει
τη σμύρνα της ελπίδας, το λιβάνι
της πίστης, της αγάπης το χρυσάφι!
Μυστήρια τέτοια ανθρώπου νους δε βάνει!
Και σεις, Θρόνοι πανάχραντοι, αγγελούδια, στην καρδιά μου στην κούνια του σκυμένα,με της αθανασίας τα τραγούδια υμνολογείτε εσείς τη θεία τη γέννα.

Μέσα λάμπουν ξάστεροι ουρανοί,καί το κορμί μου, φάτνη ταπεινή.
βλέπω κι αλλάζει, γίνεται ναός ώ! μέσα μου γεννιέται ένας Θεός!

Από τα πρώτα ώριμα χρόνια του άρχισε να κλονίζεται μεταξύ πίστεως καί απιστίας. Μια σύγκρουση ισχυρή κυριαρχούσε στην ψυχή του. Ό Θεός της άποκαλύψεως, μέσω της Βίβλου, και οί διάφοροι θεοί, μικροθεοί της ειδωλολατρείας άφ' ενός, ή αθανασία της ψυχής καί ή ανυπαρξία της αιωνίου ζωής γι' αυτόν άφ' ετέρου, γίνονται δύο ζεύγη αντιθέσεων στη σκέψη καί στα αισθήματα του ποιητοϋ. Εΐναι δε χαρακτηριστικό,ότι πολλές φορές φανερώνει ό ίδιος πώς μένει καί στις δύο αυτές καταστάσεις, με διέξοδο τους στίχους, πού τον λυτρώνουν από την εξωτερίκευση αύτού του προσωπικού συγκρητισμού. "Αλλοτε πάλι δείχνει ότι ό κοσμικός άνθρωπος, ό σαρκικός άνθρωπος, τον κρατά μακριά από την ομολογία της απολύτου πίστεως."Ετσι δεν διστάζει να απευθύνεται συγχρόνως στον Ιησού Χριστό καί σε θεότητα της αδυναμίας του.

Ώ ταίρι, πού το θρόνο σου τετράψυχο έχεις στήσει, ώ Κύπρις,ώ Μεσσία!
Χαίρετε θλίψη και χαρά, τρισάγιο εσύ μεθύσι, τρισάγια εσύ θυσία!
"Ω χαίρε πού τ'ανθρώπινο κορμί το αποθεώνεις, ουρανογεννημένη.
Χαίρε κι εσύ πού της ψυχής πατρίδα φανερώνεις, καινούργια,
ονειρεμένη! Ώ χαίρε πού γεννήθηκες για μας με γελοίο πλάνο στο μαγικό σου
στόμα, κ' εσύ πού πέθανες για μας καί στο Σταυρό σου επάνω,
μ' αγάπης λόγια ακόμα.

Θεά στη γη κατέβασες τον ουρανό με χέρια φωτοπεριχυμένα. Θεέ κι άνέβηκεν ή γη ψηλότερα άπ' τ' άστέρια, πιστεύοντας εσένα.
Στή σύγχυση αυτή του ποιητοϋ, πού εμάς μας σκανδαλίζει, θα ήθελα να αντιπαρατάξω τρεις στροφές από την «Ασάλευτη ζωή».
Αμαρτωλός καλογερεύω στ' Άγιονόρος, με καίει ό Σατανάς κι ή κόλαση με τρώει, σε βαθύ πλάνο ρέμα πνίγομαι οδοιπόρος, ειν' ή ψνχή μον χαλασμός καί μοιρολόι.Το Αιγαίο γαλάζιος θησαυρός αμαραγδοφόρος, ό ουρανός και ή γη σα Δάφνης καί σα

Χλόη φυτρώνει της ζωής λαχταριστός ό σπόρος, βυζαίνεται άπ’ των Όντων το μελισσολόι των “Ολων ό χυμός, ‘νλυμπος, Πήλιο, Όσσα, πελάγου κάθε κόρφος, κάθε στεριάς γλώσσα, η λιμνοφάνταστη Κασσάντρα, ή Θράκη, γάμου φορούνε φόρεμα, κι εγώ; «Κύριε γίνου σωτήρ μου!» καί θολώνω με τα δάκρυα μου το θείο Βρέφος, ζωγραφιά τον Πανσελήνου.

Ή ταπεινή μου γνώμη εἶναι ότι ό εσωτερικός πόλεμος στην ψυχή του Παλαμά μεταξύ του Χρίστου καί ειδωλολατρικών θεοτήτων, καί μεταξύ πίστεως και αθεΐας, είναι το μεγάλο ψυχικό πρόβλημα του ποιητοῦ, πού εύρισκε διέξοδο σε στίχους ισχυρούς, αληθινά τραντάγματα για τον ίδιο καί για τον αναγνώστη. “Αλλιώς, πώς να έρμηνεύση κανείς στίχους σαν αυτούς για την Παναγία μας:

Στής χώρας της έφτάλοφης άπάνον τα μουράγια
γυρίζει ή Βλαχερνιώτισσα πιο δυνατή από κείνα
μετρώντας τα, τρομάζοντας με την περπατησιά της
τ’ άγερικά καί τ’ αστρικά καί γη καί πέλαο γύρω
σαν άρχαγγέλικο σπαθί στάχραντα χέρια σφίγγει
το αστραφτερό θαυματουργό μαφόρι, έτοιμοι πάντα
Έκεϊ που στέκει ό ‘Αθωνας, βιγλάτορας ταξιάρχης
μπρος στοϋ μακεδονίτικου παράδεισου το έμπα,
κορώνα του μοναστηρίου καί σκέπη τ’ Άγιονόρους
να την ή Πορταΐτισσα! Στό γόνα της άπάνον βρέφος ό λόγος του Θεοϋ. Στά μάτια της Παρθένος όλος ό κόσμος, ουρανός καρδιάς καί αγάπης, όλος από τα κρίνα της Εδέμ, ως τα τσεγγέλια του αδη...

Ό ποιητής μας δουλεύει στα πρόσωπα της Εκκλησίας αναζητώντας ή υμνώντας την πίστη, καί στη συνέχεια μπαίνει στο εργαστήρι της ελληνικής ειδωλολατρικής πολυθεϊας σμιλεύοντας με την φαντασία του άψυχα μάρμαρα. Ποια είναι ή επισήμανση; Ουδέποτε ύβρισε, ουδέποτε ειρωνεύτηκε, ουδέποτε χλεύασε την πίστη, ουδέποτε σατίρισε την Εκκλησία, όσο κι αν πάγωσαν τα χέρια του στα μάρμαρα της αθεΐας, θυμηθείτε τον Ρο’ΐδη, τον Καζαντζάκη ή τον προ ετών τάχα συγγραφέα “Ανδρουλάκη.

Κι όχι μόνο αρνητικά, αλλά καί θετικά, ό ποιητής μας μπήκε ευλαβικά καί εκφράστηκε παλικαρίσια για τα πρόσωπα της ‘Αγίας Γραφής καί της Ιεράς Παραδόσεως. Καί βαδίζοντας, έστω στα τρίστρατα της πίστεως, άπλωσε το χέρι του κι έκοψε διακριτικά ανθούς καί χλόη, δηλαδή δέχθηκε επιδράσεις από τα πεζά κείμενα καί τους ύμνους της Εκκλησίας μας. Τόσο για τις επιδράσεις των βιβλικών κειμένων, όσο καί για τα βιβλικά πρόσωπα στην ποίηση του Παλαμά, έχομε αντίστοιχα δύο καλές μελέτες του Παντελή Παπαχρήστου, θεολόγου, καί της Ελένης Νικολάου, φιλολόγου, πού δημοσιεύθηκαν στον αφιερωματικό τόμο

«ΝΕΚΥΣΙΑ» για τους Παλαμά, Μαλακάση καί Τραυλαντώνη στο Μεσολόγγι, το 1973. Για τα ανωτέρω όμιλοῦν τα ποιήματα.

Η ΝΥΧΤΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Ή καμπάνα Χριστούγεννα χτυπάει
καί φτερώνει την ψυχή,
κι ανοίγεται ή καρδιά μου καί σκορπάει
θυμίαμα την προσευχή.

“Αγιες αγάπες τρισευλογημένες
πού τις καρδιές τις σμίγατε παρθένες
των πρώτων των αρχαίων Χριστιανών
σε τραπέζι χαρά των ουρανών!

“Αγάπες πού τον πλούσιον ένα ένα
κάνατε να τα ρίχνη μαζωμένα
στα πόδια του Αποστόλου τα ιερά
κάθε αγαθό του, κάθε του χαρά!

“Αγάπες, ώ!, φανητε πάλι εμπρός μου,
αύγές της πίστης, χρνσαγές του κόσμου,
κι ας βλέπη με το μάγο σας το φως
ό άνθρωπος τον άνθρωπο, αδερφός.
“Αγάπες πια δεν έχετε το θρόνο
στη γη την ανυπόταχτη, καί μόνο
στοϋ ποιητή σας ξανοίγω την καρδιά
με την ίδια λαμπρότη κ’ ευωδιά.

Αγάπες, κ’ εδώ μέσα πού σας βρίσκω
παρακαλώ σας! κάμετε τη δίσκο
τη λύρα μου για κάθε δυστυχή-
καί κάμετε τον κόσμου την ψυχή,
κάθε άνθρωπο να λέη πώς εδώ κάτου
τα βάσανα τα ξένα είναι δικά του,
να μην ξεχνάη πώς είναι στη ζωή
μόνο για να αγαπά καί να ελέη.
Καί ή τελευταία στροφή στο ποίημα «Η ΕΛΗΑ».
Εδώ σ’ τον ίσκιο μ’ άποκάτου
Ήρθ’ ό Χριστός ν’ άναπαυθή
Κι άκούστηκ’ ή γλυκεία λαλιά του

Λίγο προτού να σταυρωθή.
Το δάκρυ του, δροσιά αγιασμένη,
Έχει σ’ τη ρίζα μου χυθή
Είμαι ή έληά ή τιμημένη

Για να κλείσω την εισήγηση μου αυτή, πού είναι μέρος της μελέτης του όλου θέματος, θα τολμήσω να μπω στο λυρικό άριστούργημα του Κωστή Παλαμά «ό Τάφος». Ό ίδιος ό ποιητής έχει γράψει μια υπέροχη εισαγωγή στο μεγάλο αυτό ποίημα, πού αριθμεί 222 στροφές.

Όλα τα ιδανικά γυρεύουν έκεί να φανούνε σε κορφές με την ατάραχη επική μεγαλοπρέπεια. Ή δημοτική παράδοση, ή θρησκευτική πίστη, ή ορθολογική σκέψη, ό Όλυμπος της τέχνης, το μακάριο νησί της Αγάπης, ή Πατριδολατρεία, ο Πρόγονος, και ύποταχτικός του παραδομένου και ανυπότακτος, προς ορίζοντες πλατύτερους, άπαράδοτους, και το επίγειο Σπίτι- “Ολα σε μια παραδείσιαν εξαΰλωση. “Οσο πού ό άγιάτρευτος δυαδισμός μου έρχεται για να χαλάση την ονειρεμένη μου αρχιτεκτονική ενότητα, ο πανηγυρικός πινδαρισμός, η, ακριβέστερα, ό τυρταϊσμός ξεπέφτει σ’ ένα θρηνητικό κασσιανισμό, και το επικό δίαρμα, για να μιλήσω με την αρχαία λέξη, κατεβαίνοντας βυθίζεται στην άγιάτρευτη συντριβή πού χαρακτηρίζει μέγα μέρος του έργου μου. Τα κρυστάλινα δάκρυα των στροφών του «Τάφου» εΐναι δροσερά και ξελαφρώνουν μπροστά σ’ αυτό το γοερό θολό ρεμα.

Εδώ, Εικόνα από τον Εσταυρωμένο Κύριο.

και σταυρώστε τον μ’ αυτούς (μενεξέδες)

τα παιδικά χεράκια

νάτε κι άνθη σαν καρδιές

κι άνθη σαν αστεράκια.

Να ή ομολογία της μετάνοιας.

Κι είναι τα χρονάκια σου

τα παιδικά για μένα

σύμβολα προφητικά

και λείψαν’ αγιασμένα.

Στοιχεία από την ορθόδοξη αγιολογία. Μιαν άχειροποίητη

σ’ άπόμεινεν εικόνα,

να την εχης γκόρφι σου,

να την φορης κορώνα.

“Ολοφάνερος ό σεβασμός στην εκκλησιαστική εικόνα.

“Ολόκληρο σχεδόν το ποίημα ό «Τάφος» αποπνέει το άρωμα της μεταφυσικής τοποθετήσεως του Παλαμά, της οποίας στοιχεία είναι ή ύπαρξη της ψυχής μετά τον θάνατο, ό κάτω και ό επάνω κόσμος, ή νοσταλγία της έπανασυναντήσεως με τον άνθρωπο μας πού έφυγε, ό διαχωρισμός των ψυχών, τα μυστήρια των μνημάτων, και άλλα συναφή. Ό λυρισμός του ποιήματος είναι ένα ολάκερο εσωτερικό και εξωτερικό ντύσιμο, πού δεν τελειώνει εύκολα, κι ούτε κουράζει τον αναγνώστη.

“Ανθη, ώ νεκρολολουδα,

χυμένα ολόγυρα το,

εϊοτ’έσεϊς τα όνείρατα

τον ϋπνον τον θανάτου;

Είστ’ έσεϊς τα θάματα της τέχνης ποιον ζωγράφον;
Πιο καθάρια βλέπετε στη σκοτεινιά τον τάφου;

Είστε κάτι πιο πολύ

από το νου τον ανθρώπου;

πιο πολύ κι από το φως

ισόθεον μετώπον;

Είστε πιο σιμώτερα στο φέγγος τών πνεμάτων;

Ξέρετε τ’ αγνώριστα μυστήρια των μνημάτων;

Παίρνετε νοήματα

πρωτόφαντα εδώ κάτου,

άνθη, ώ νεκρολούλουδα,

χυμένα ολόγυρα του!

Και ή τελευταία από τις 222 στροφές:

“Ω ψυχή, τ’ αληθινό

τραγούδι πού δεν τόπα

κάμε το μια προσευχή

και λάτρευε και σώπα...

Λατρεία στο Θεό και σιωπή μπροστά στο θαύμα του Ουρανου, της αγάπης του Θεού και της σωτηρίας του κόσμου.

Ακόμη ό Παλαμάς ομολογεί:

Ειδωλολάτρης είναι ό νους και Χριστιανή ή καρδιά μου.

Κι άλλοτε πάλι: «Μήτ’ ό οιστρήλατος τον Αισχύλου με δονεί παλμός των Θεών

ουτε ή γαλήνη πού την έκλεψε ό Φειδίας

όσο εσύ με συνεπαίρνεις ό λειτουργικός ψαλμός;

“Ανω σχώμεν τάς καρδίας».

Ό Κωστής Παλαμάς ήταν ένας μεγάλος ποιητής, πολυμερής αριστοκράτης καί ευγενής άνθρωπος. Ή καρδιά του ήταν πλημμυρισμένη από συναίσθημα, κι ό νους του γεμάτος από γνώση καί φιλότεχνη δύναμη. Αγάπησε την πατρίδα μας, την Έλλάδα καί γι’ αυτό ύμνησε καί την αρχαία ζωή της, σεβάστηκε τήν ορθόδοξη χριστιανική πίστη καί ανεγνώρισε την αξία του ανθρωπίνου προσώπου, πού είναι πλασμένο για την αίωνιότητα